

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

УДК 378.14:364.442.24

Н. М. Горішна

КУРС „СОЦІАЛЬНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ” У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Соціальна робота, як вид професійної допомоги окремій особистості, сім'ї або групі осіб з метою забезпечення належного соціального, матеріального та культурного рівня життя, стала однією із основних складових суспільного життя та соціальної практики ХХ століття. Згідно із визначенням, прийнятим Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи та Міжнародною федерацією соціальних працівників, соціальна робота як практична діяльність сприяє суспільним змінам, вирішенню проблем людських взаємовідносин; допомагає людям підвищувати їх здатність до функціонального існування у суспільстві та самостійно приймати рішення з метою підвищення їх рівня добробуту. Опираючись на наукові дані про поведінку людини і соціальні системи соціальна робота допомагає там, де люди вступають у взаємозв'язок із навколишнім середовищем [1].

Найчастіше потреба у допомозі соціального працівника виникає у кризових ситуаціях, що викликають соціальну дезадаптацію індивіда, наприклад, безробіття, хвороба, втрата близьких, зміна місця проживання тощо. Оскільки різноманітні життєві труднощі зазвичай викликають психологічний дискомфорт та емоційну нестабільність, клієнти соціального працівника потребують не лише сприяння у вирішенні проблемної ситуації, але й психологічної підтримки і допомоги.

Тому невід'ємною частиною соціальної роботи є психосоціальна допомога, спрямована на психологічну підтримку населення у важких життєвих ситуаціях, зумовлених зовнішніми чинниками. Важливе місце у психосоціальній роботі займає консультування як процес надання допомоги людям, яким не властиві якісь клінічні порушення, але які мають потребу в отриманні професійної підтримки і допомоги у вирішенні проблем і прийнятті рішень. Як зазначає Ю. Шапиро „консультування, не дивлячись на своє недавнє походження, є видом діяльності, який міцно і глибоко проник у культуру сучасного індустріального суспільства, ставши культурно-санкціонованим методом адаптації до соціальних інститутів” [2]. До ключових завдань консультування відносять надання допомоги у вирішенні існуючих проблем клієнта та розвиток його потенціалу щодо розв'язання подібних проблем.

Унікальність консультування полягає у тому, що воно зародилося у надрах багатьох дисциплін (філософії, педагогіки, психіатрії, психології, соціології) і розвивалося разом з ними [3]. Основи психологічного консультування заклали психіатри Й. Брейер та З. Фройд, які розробили метод „лікування розмовою”. Вагомий внесок у розвиток консультування як самостійної дисципліни здійснили В. Джеймс, Ф. Парсонс, К. Роджерс, М. Вайт та ін. Сучасні теоретико-методологічні підходи до консультування, прийоми, методики і організаційні форми роботи з клієнтами, етичні стандарти консультування висвітлені у працях відомих зарубіжних (Р. Мей, Р. Нельсон-Джоунс, Т. Бонд, Р. Корні, Р. Дженкінс, В. Драйден, Р. Немов, В. Меновщиков, Р. Кочюнас та ін.) і вітчизняних (П. Горностай, С. Васьковська, Т. Титаренко та ін.) дослідників. Наукові праці, присвячені особливостям консультування, організації консультативної взаємодії у процесі соціальної роботи, методичним засадам консультування різних категорій клієнтів є не чисельними у зарубіжній науково-методичній та навчальній літературі (Л. Міллер, Дж. Седен, Ю. Шапіро). На жаль, проблема формування умінь і навичок майбутніх соціальних працівників у сфері надання консультативної допомоги окремим особам, сім'ям, групам не знайшла належного висвітлення у працях вітчизняних науковців.

Актуальність дослідження вказаної проблеми зумовлена необхідністю подолання суперечностей, які існують між потребою суспільства у високопрофесійних фахівцях соціальної роботи і недостатнім рівнем їх підготовки, що зумовлено відсутністю уніфікації змісту та структури професійно орієнтованих дисциплін, які й забезпечують фахову підготовку спеціалістів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі і місця навчальної дисципліни „Соціальне консультування” у фаховій підготовці майбутніх соціальних працівників. Завдання статті полягають у визначенні завдань курсу „Соціальне консультування”, його змісту та форм організації навчального процесу.

Актуальність запровадження курсу „Соціальне консультування” зумовлена тим, що консультування становить суттєву частину діяльності соціального працівника, виступаючи основним способом залучення користувачів соціальних послуг до взаємодії. Саме консультування асоціюється у громадськості із соціальною роботою; воно виступає „публічним образом” цієї професії. Зважаючи на це, курс „Соціальне консультування”, який викладається у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, розглядається як навчальна дисципліна, що посилює світоглядну, теоретичну і практичну професійну підготовку бакалаврів зі спеціальності „Соціальна робота”.

Курс „Соціальне консультування” входить до циклу навчальних дисциплін професійної і практичної підготовки і вивчається у 5 семестрі. На вивчення курсу відводиться 144 години, з них: лекції – 20 год.,

семінари – 32 год., практичні заняття – 32 год., самостійна робота – 54 год., індивідуальна – 6 год.

Необхідною передумовою вивчення курсу є опанування студентами знаннями і вміннями з навчальних дисциплін психологічного („Загальна психологія”, „Соціальна психологія”), педагогічного („Загальна педагогіка”, „Соціальна педагогіка”, правового („Основи права”, „Публічне право”, „Право соціального забезпечення”, „Організація цивільного процесу”) та професійного („Вступ до спеціальності”, „Система служб соціальної роботи”, „Теорія соціальної роботи”, „Соціальна діагностика”, „Соціальна робота з різними групами”), спрямування, які студенти вивчають у 1-4 семестрах.

Метою вивчення навчальної дисципліни „Соціальне консультування” є опанування студентами базовими вміннями і навичками консультування. Це ознайомити студентів з припущень, теорій, стратегій, програм етичних міркувань, пов’язаних з розвитком в області консультування. Курс знайомить студентів з теоріями, стратегіями, сферами використання та етичними аспектами консультування. Основною метою курсу є набуття знань і вмінь вирішення соціальних проблем клієнтів через надання консультативних послуг.

Завдання курсу передбачають:

- ознайомлення студентів з історичними, соціальними, філософськими засадами розвитку консультування, сферами застосування консультування у соціальній роботі;

- оволодіння студентами ключовими поняттями курсу, структурою консультативного процесу, базовими навичками, техніками, методами консультування, змістом та специфікою консультування різних категорій клієнтів;

- формування у студентів вмінь формулювати цілі та завдання консультування клієнта, планувати процес консультування, створювати логічну та завершену структуру консультації, ефективно застосовувати техніки консультування, оцінювати його результати;

- розвиток професійної етики консультанта, професійної самосвідомості, емпатії, формування навичок контролю та управління власною поведінкою.

Структурно курс складається з двох змістових модулів.

Перший модуль „Основи соціального консультування” становлять чотири теми, присвячені характеристиці соціального консультування як виду професійної діяльності соціального працівника:

1.1. Консультування у практиці соціальної роботи.

Історія та філософія консультування. Міждисциплінарні зв’язки консультування як виду професійної діяльності. Поняття, сутність, цілі та завдання соціального консультування. Види, моделі та функції консультування у соціальній роботі.

1.2. Консультування як метод надання соціальної допомоги.

Спілкування як основа консультативного процесу. Види спілкування в соціальній роботі. Консультація як основне поняття консультування. Принципи та правила соціального консультування. Типи клієнтів та їх проблеми у соціальному консультуванні. Фактори, які впливають на процес соціального консультування. Структура та етапи соціального консультування.

1.3. Навички, техніки та прийоми соціального консультування.

Базові комунікативні навички консультування. Комунікативні техніки у соціальному консультуванні. Прийоми продуктивного та непродуктивного спілкування. Невербальні техніки продуктивного спілкування. Емпатія як умова продуктивності та ефективності консультативного процесу. Рівні прояви емпатійності. Групова та індивідуальна форми соціального консультування.

1.4. Особистість консультанта у соціальному консультуванні.

Консультант як суб'єкт соціального консультування. Роль і місце консультанта в процесі консультування. Функції консультанта. Вплив професійної діяльності на особистість консультанта. „Синдром згоряння” в консультуванні. Етичні норми взаємодії консультанта і клієнта в процесі соціального консультування. Рівні етики у консультуванні. Суперечності етичного принципу конфіденційності в консультуванні. Професійно-етичні прийоми проведення консультації.

У другий модуль – „Особливості соціального консультування різних категорій клієнтів” – входить дев'ять тем:

2.1. Соціальне консультування сім'ї.

Зміст, завдання та проблематика сімейного консультування. Стратегії і техніки консультування сім'ї. Технологія консультування сім'ї. Індивідуальне та групове сімейне консультування. Особливості консультування подружжя. Консультування прийомної сім'ї. Батьківсько-дитячі стосунки: особливості і технології консультування. Консультування сім'ї після розлучення і неповних сімей.

2.2. Консультування у соціально-педагогічній роботі з дітьми та підлітками.

Діагностика як передумова консультування. Особливості консультування у соціально-педагогічній роботі з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку. Консультування як метод соціальної роботи з підлітками. Принципи консультування підлітків.

2.3. Консультування осіб, які вживають наркотики.

Наркоманія як соціальна проблема сучасного суспільства. Особливості особистості наркозалежної людини. Консультування як метод соціальної роботи із споживачами наркотиків. Особистість консультанта як чинник ефективності консультування наркозалежних

2.4. Особливості консультування людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом.

Консультування як метод профілактики ВІЛ/СНІДу. Завдання та зміст дотестового консультування з питань ВІЛ/СНІДу. Структура

консультації. Схема консультування після тесту за негативного результату. Особливості післятестового консультування за позитивного результату. Схема консультування після тесту за невизначеного результату. Типові помилки при консультуванні до та після тесту на ВІЛ. Поняття кризового консультування. Зміст та завдання та техніки кризового консультування ВІЛ-позитивних людей. Консультування ВІЛ-позитивних пар. Робота з дискордантними парами.

2.5. Соціальне консультування потерпілих від торгівлі людьми.

Торгівля людьми як актуальна соціальна проблема сучасного суспільства. Групи ризику щодо потрапляння у ситуації торгівлі людьми. Емоційні, когнітивні, фізичні та поведінкові реакції потерпілих від торгівлі людьми. Типові захисні механізми постраждалих від торгівлі людьми. Консультування як метод соціальної роботи із особами, що потерпіли від торгівлі людьми. Принципи та правила консультування потерпілих від торгівлі людьми. Завдання, етапи та стратегія консультування потерпілих. Заборонені прийоми консультування.

2.6. Соціальне консультування людей з особливими потребами.

Люди з особливими потребами як об'єкт соціального консультування. Особливості консультування людей з особливими потребами. Методи, що використовуються у соціальному консультуванні інвалідів. Технологія консультування людей з особливими потребами. Етапи консультативного процесу.

2.7. Особливості соціально-психологічного консультування депресивних та схильних до суїциду клієнтів.

Особливості соціально-психологічного консультування депресивних клієнтів. Специфіка консультативної роботи з клієнтами, що мають суїцидальні наміри або вчинили суїцидальну спробу. Консультування клієнтів, що понесли втрату. Надання консультативної допомоги клієнтам, що опинилися в об'єктивно важких умовах (хвороба, стан після фізичних травм).

2.8. Організаційні, технологічні та етичні засади телефонного консультування.

Поняття і принципи телефонного консультування. Прийоми телефонного консультування. Активне слухання як метод телефонного консультування. Основні етапи телефонної консультації. Методика телефонного консультування. Особливі випадки звернень у телефонну консультативну службу.

2.9. Особливості телефонного консультування різних категорій абонентів.

Стратегії допомоги і підтримки людей, які знаходяться у стані кризи. Специфіка консультування абонентів, які переживають кризовий стан. Консультуванні абонентів з приводу конфліктів. Телефонне консультування осіб з проблемами залежності. Консультування при суїцидальних настроях. Консультування „зависаючих” абонентів. Особливості телефонного консультування дітей і підлітків.

Аудиторна робота студентів включає лекції, семінари і практичні заняття. Лекційний курс сприяє активізації навчального процесу, і доповнюється семінарами, на яких студенти мають можливість продемонструвати володіння матеріалом, поданого на лекціях та у рекомендованій літературі з допомогою усних відповідей, доповідей, виконання письмових завдань, участі у тематичних дискусіях. Метою практичних занять є набуття студентами вмінь та навичок оцінювати проблемну ситуацію клієнта, визначати спектр можливих напрямів консультативної допомоги у конкретних випадках, створювати логічну та завершену структуру консультації, ефективно використовувати навички і техніки консультування. Зважаючи на практичний характер поставлених завдань, основними методами навчання, що використовуються на практичних заняттях є рольові ігри, аналіз випадків та елементи тренінги.

Важливе значення при вивченні курсу „Соціальне консультування” має організація самостійної роботи студентів. Вона здійснюється за такими напрямками: опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного матеріалу; підготовка до семінарських та практичних занять; вивчення окремих питань, винесених на самостійне опрацювання; пошук додаткової інформації та її опрацювання; підготовка до модульних робіт та підсумкового тестування. Для прикладу, подаємо зразки завдань для самостійної роботи: „Розробіть пам’ятку соціальному працівнику, який виступатиме у ролі консультанта”, „Складіть ідеальну модель консультанта сім’ї за планом: знання, вміння, якості особистості”, „Підготуйте інформаційно-методичні матеріали, які можуть бути використані у процесі консультування осіб, які вживають наркотики”, „З художньої та публіцистичної літератури підберіть приклади, які можна використати у процесі консультування людей з обмеженими можливостями”, „Дослідіть історію розвитку телефонної консультативної допомоги в Україні” тощо.

Програмою курсу передбачене також виконання індивідуального навчально-дослідного завдання, яке являє собою портфоліо, що містить матеріали для консультування певної категорії клієнтів або з певної проблеми: закони та підзаконні нормативно-правові акти; статистичні дані; методичні рекомендації та розробки; діагностичні методики; матеріали, що містять результати наукових досліджень; публікації періодичної преси; аудіо- та відеоматеріали; презентаційні матеріали (буклети, брошури, довідники, проспекти) тощо. Для індивідуального навчально-дослідного завдання студентам пропонуються теми, які не увійшли у програму курсу, наприклад, „Консультування осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі”, „Консультативна допомога з проблеми безробіття”, „Консультування сімей, які хочуть усиновити дитину”, „Консультування багатодітних та малозабезпечених сімей”, „Особливості консультування жертв насилля”, „Соціальне консультування військовослужбовців” та ін.

Підсумковий контроль засвоєння знань здійснюється у формі екзамену. Передбачено рубіжні етапи контролю: усне опитування, модульні контрольні роботи, підсумкове тестування.

Таким чином, навчальна дисципліна „Соціальне консультування” є важливою складовою у системі професійної підготовки фахівців соціальної роботи, яка сприяє їх професійному становленню. Зміст дисципліни розкриває теоретичні та методологічні основи консультування, надає студентам необхідну сукупність теоретичних знань і практичних вмінь з даного виду професійної діяльності соціального працівника.

Перспективи подальших досліджень полягають, в обґрунтуванні та забезпеченні міждисциплінарних зв'язків, удосконаленні рівня методичного забезпечення даної навчальної дисципліни.

Список використаної літератури

- 1. The International Federation of Social Workers.** Definition of Social Work. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 02.04.2011 : <<http://www.ifsw.org/p38000208.html>> – Загол. з екрану. – Мова англ.
- 2. Шапиро Б. Ю.** Консультирование в практической психосоциальной работе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 20.01.2014: – <http://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2012/11/Pielikums-Shapiro-konsultirovanie_v-praktich_rabote.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
- 3. Хомич Г.О.** Основи психологічного консультування : навчальний посібник / О. Г. Хомич, Р. М. Ткач. – К.: МАУП, 2004. – 152 с.

Горішна Н. М. Курс „Соціальне консультування” у фаховій підготовці майбутніх соціальних працівників

У статті обґрунтовано роль і місце навчальної дисципліни „Соціальне консультування” у системі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Проаналізовано особливості його викладання у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка: розкрито завдання та зміст курсу, форми та методи навчання, наведено приклади завдань для самостійної та індивідуальної роботи студентів.

Встановлено, що, навчальна дисципліна „Соціальне консультування” є важливою складовою у системі професійної підготовки фахівців соціальної роботи, яка сприяє їх професійному становленню.

Ключові слова: соціальне консультування, соціальна робота, соціальний працівник, навчальна дисципліна.

Горишная Н. М. Курс „Социальное консультирование” в профессиональной подготовке будущих социальных работников

В статье обоснована роль и место учебной дисциплины „Социальное консультирование” в системе профессиональной

подготовки будущих социальных работников. Проанализированы особенности его преподавания в Тернопольском национальном педагогическом университете имени Владимира Гнатюка: раскрыты задачи и содержание курса, формы и методы обучения, приведены примеры заданий для самостоятельной и индивидуальной работы студентов.

Установлено, что учебная дисциплина „Социальное консультирование” является важной составляющей в системе профессиональной подготовки специалистов социальной работы, которая способствует их профессиональному становлению.

Ключевые слова: социальное консультирование, социальная работа, социальный работник, учебная дисциплина.

Horishna N.M. Course „Social Counseling” In The Professional Training Of Future Social Workers

In the article the role and place of discipline „Social Counseling” in the system of future social workers’ training are justified. The necessity of introducing the course „Social Counseling” into the curriculum is caused by the fact, that counseling forms one of the main planks of social work practice and constitutes the chief mode through which social workers directly engage service users; it is considered to be the public face of the activity and is an integrative course of action between a service user and a counselor.

The peculiarities of its teaching in the Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk are analyzed: the course tasks, the content, the forms and methods of teaching are elucidated, the examples of tasks for students’ independent and individual work are given.

It is established that course "Social Counseling" is an important element in the system of social worker’s professional training, which contributes to their professional development.

The content of the course reveals the theoretical and methodological foundations of counseling, provides students with the necessary set of theoretical knowledge and practical skills in this type of social workers’ professional activity.

Key words: social counseling, social work, social worker, an academic discipline.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.02.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.